

ПРОФІЛАКТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ З МОЛОДДЮ: ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОДУКТИВНОГО ДОЗВІЛЛЯ

Козубовська І.В.,
д-р пед. наук, професор, професор кафедри соціології і соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Сойма Н.Д.,
аспірант
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті розглядаються деякі профілактичні технології виховної роботи з молоддю. Наголошується на важливій ролі організації продуктивного дозвілля молоді з метою запобігання девіантним проявам.

Ключові слова: девіації, молодь, дозвілля, профілактика.

В статье рассматриваются некоторые профилактические технологии воспитательной работы с молодежью. Акцентируется внимание на важной роли организации продуктивного досуга молодежи в профилактике девиантного поведения.

Ключевые слова: девиации, молодежь, досуг, профилактика.

Kozubovska I.V., Soyma N.D. PREVENTIVE TECHNOLOGIES IN EDUCATIVE WORK WITH YOUTH: ORGANIZATION OF PRODUCTIVE LEISURE

In this article some preventive technologies of educative work with youth are considered. The important role of organization of productive youth leisure in preventive work is especially underlined.

Key words: deviations, youth, leisure, prevention.

Постановка проблеми. Проблема профілактики девіантної поведінки в молодіжному середовищі є надзвичайно актуальною, оскільки девіантні прояви серед неповнолітніх і молоді (крадіжки, наркоманія, проституція, рекет тощо) набули значного розповсюдження впродовж останніх років. Тому цілком закономірно вченими здійснюється пошук шляхів ефективної профілактики девіацій.

У профілактичних технологіях учені зазвичай виокремлюють: інформаційний, соціально-профілактичний, медико-біологічний, психолого-педагогічний підходи [4–8]. інформаційний підхід базується на положенні, що неповнолітні здійснюють дії, несумісні з соціальними нормами, оскільки не ознайомлені з ними в достатній мірі. Тому основним напрямом роботи є інформування неповнолітніх про їх права та обов'язки, вимоги, які висуваються суспільством для виконання встановлених для даної вікової групи соціальних норм і відповідальність у випадку їх недотримання. Ця робота здійснюється з широким залученням ЗМІ, мистецтва, а також через систему спеціального навчання з метою формування правосвідомості неповнолітніх, правової культури.

Основною метою соціально-профілактичного підходу є виявлення, усунення та нейтралізація причин і умов, які викликають різні негативні явища. Він ґрунтується на забезпеченні системи соціально-економічних, організаційних, правових, виховних заходів, які проводяться державою,

конкретними соціально-педагогічними закладами для усунення або мінімізації причин девіантної поведінки. Медико-біологічний підхід спрямований на попередження можливих відхилень від соціальних норм шляхом забезпечення цілеспрямованих заходів медично-профілактичного характеру стосовно осіб, які страждають різними психічними аномаліями. Дуже важливим є своєчасне розпізнання патологічних порушень психіки, які можуть спровокувати здійснення неповнолітніми і молоддю девіантних вчинків. Такі особи мають бути обстежені психіатром і забезпечені відповідним лікуванням в поєднанні з психолого-педагогічним наглядом.

Часто в профілактичній роботі використовується психолого-педагогічний підхід, який полягає в корекції властивостей особистості з девіантною поведінкою в процесі реабілітаційно-виховної роботи. Основним завданням психолого-педагогічної реабілітації є забезпечення рівноваги в психіці і поведінці особистості, тобто поведінка повинна бути адекватною віку і вимогам середовища, в якому проживає індивід. Кінцева мета психолого-педагогічної реабілітації – інтеграція індивіда в суспільство. При цьому використовуються найрізноманітніші форми профілактично-виховної роботи, які допомагають прилучати неповнолітніх і молодь до суспільно-корисної діяльності і сприяють попередженню вчинення ними протиправних дій. Це, зокрема, участь у роботі дитячих і моло-

діжних об'єднань (асоціації, товариства, команди), спортивних змаганнях, екскурсіях; заняттях у різних клубах; участь у волонтерській діяльності, благодійних акціях, спрямованих на допомогу дітям-сиротам, інвалідам, людям похилого віку, ВІЛ-інфікованим, безпритульним тощо. Слід підкреслити, що більшість учених не надає переваги якомусь конкретному підходу, а обґрунтовує положення про те, що в профілактично-виховній роботі з неповнолітніми повинні органічно поєднуватися всі вищезгадані підходи при домінуючій ролі якогось одного, залежно від ситуації, з чим, вважаємо, можна повністю погодитися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти профілактики девіантної поведінки серед неповнолітніх і молоді досить інтенсивно досліджуються вітчизняними і зарубіжними вченими (А. Боттомс, В. Оржеховська, І. Парфанович, О. Пилипенко, А. Рос, Т. Федорченко, М. Шакурова та ін.). На нашу думку, більше уваги варто зосередити на такому аспекті профілактичної роботи як організація дозвіллевої діяльності молоді.

Мета статті – обґрунтування доцільності використання дозвіллевої діяльності у профілактиці відхилень у поведінці молоді.

Виклад основного матеріалу. Перш, ніж розглянути особливості організації продуктивного дозвілля молоді, стисло охарактеризуємо підходи до розуміння феномену дозвілля. Відзначимо, що для того, щоб краще зрозуміти суть і природу дозвілля, варто звернутися, насамперед, до історії, філософії.

Історія свідчить, що дозвілля як проблема – це постіндустріальний феномен. Однак його виникнення пов'язане з розвитком суспільства, з тим періодом, коли дозвілля було органічною частиною всієї життєдіяльності первісної людини. Дозвілля в християнську еру зводилося до молитов і роздумів. Ренесанс був золотим віком дозвілля не тільки для багатих і знатних. Це був час етичного і фізичного вдосконалення, розквіту мистецтва, музики та літератури.

Відомо, що класичне поняття «дозвілля» було розроблено Арістотелем. За Арістотелем, поняття «дозвілля» є невід'ємним від поняття «думка». Воно розглядається ним як діяльний стан людини, яка ні в чому не має потреби, а діє в силу природно властивої їй людської активності [1, с. 5].

Той, хто не має дозвілля, підкреслював Арістотель, гідний жалю: адже він не має можливості зустрічатися з друзями, думати про справи держави, бути присутнім у судах і на зборах [1, с. 95]. Щастя також пов'язане з поняттям дозвілля, бо той, хто отримує насолоду, відчуває себе щасливим. Дозвілля – це розвиток розуму і душі, це те, що трапляється в житті, як любов, радість, це неможливо контролювати. Час опускається в цьому визначенні, оскільки він входить в поняття дозвілля.

Без нього, на думку Арістотеля, не може бути ні розвиненого смаку, ні мистецтва, ні цивілізації. Людей, які поспішають, греки не вважали досить цивілізованими. Дозвілля заповнене бесідами, музикою, відвідуванням громадських місць, гімнастикою. Найбільш часта форма дозвілля – це розумове споглядання, філософствування, що поєднує в собі стан повноти, спокою і вищої духовної активності. Платон і Арістотель розглядають дозвілля як одну з найважливіших цінностей нарівні з мудрістю і щастям. Здатність розумно використати дозвілля – основа життя вільної людини.

Пізніше цікаві ідеї стосовно дозвілля висловлювали такі зарубіжні вчені, як Т. Веблен, Х. Данфорд, Д. Дюмазед'є, Д. Рісмен та інші.

Зокрема, Т. Веблен піддає різкій критиці систему капіталізму, в умовах якої не можна говорити про повноцінне дозвілля. На думку Т. Веблена, дозвілля в цих умовах являє собою «все продуктивне споживання часу» і належить домінуючому класу. Працююча людина не може в повній мірі насолоджуватися вільним часом. Основним змістом дозвілля вчений вважає особисте споживання часу із задоволенням, при відсутності якої-небудь зайнятості взагалі.

Д. Дюмазед'є стверджує, що всі види любительської діяльності є дозвіллям. Вони звільняють від роботи і домашніх турбот, «перемикають думки», «безкоштовні», «це – засіб задрімати» тощо. Д. Дюмазед'є запропонував всеосяжне визначення поняття «дозвілля». Він виділив три аспекти дозвілля: дозвілля повинне бути розслабленням (релаксацією), задоволенням і розвитком особистості [3].

Учений підкреслював, що під розвитком особистості мається на увазі діяльність щодо вибору, діяльність, яка дає можливість розвивати нові погляди, розширити і поглибити певні поняття, збагатити людину. Цього можна досягнути, подорожуючи, читаючи книги, просто роздумуючи. Для цього у людини є широке поле діяльності, де вона відкриває для себе істину, прагнучи подолати провалля між ідеалом і реальністю.

Д. Дюмазед'є визначив дозвілля, як діяльність, в якій особистість прагне займатися чимось за своїм бажанням, розширюючи свої знання [3, с. 15]. Зауважимо, що це – єдиний вчений, який у визначенні дозвілля зв'язав поняття «релаксація» і «задоволення». Він же підкреслював, що дозвілля не можна вивчати окремо від суспільства, оскільки існує нерозривний зв'язок між соціально-політичним, економічним і культурним станом суспільства і дозвіллевою діяльністю. Не можна заперечувати, що дозвілля – це особиста справа кожного, але суспільство або допомагає і заохочує дозвіллеву діяльність, або впливає негативно на дозвілля людини. Суспільство направляє інтереси особистості в певне русло, дає можливість вибору,

але не можна не враховувати при цьому рівень його розвитку.

Д. Рісмен підкреслював, що дозвілля – це соціальний феномен і для його реалізації потрібно створювати соціальні умови і культуру. На його думку, можливість раціонально провести дозвілля залежить безпосередньо від того, яку діяльність обирає людина, в якому середовищі мешкає. Це майже повністю пов'язано з рівнем культури. Дозвілля є її невід'ємною складовою частиною і повинне так само постійно вивчатися, як і культура. Разом з тим вивчення дозвілля і рекреаційної діяльності можливе тільки завдяки аналізу особливостей розвитку суспільства і культури [6, с. 29].

Дійсно, сфера дозвілля займає важливе місце у житті людини, особливо – молоді. Саме в молодому віці найбільше хочеться розважатися, спілкуватися з друзями, ходити на концерти та дискотеки, відвідувати заклади культури тощо.

Дозвілля – це діяльність у вільний від праці чи навчання час, завдяки якому індивід відновлює свою здатність до праці та розвиває в основному ті уміння і здібності, які неможливо удосконалити в сфері трудової чи навчальної діяльності. Час дозвілля дозволяє кожному індивіду вибирати ті види занять, що володіють властивостями, які відсутні в багатьох видах трудової діяльності в робочий час.

Безперечно, дозвілля відіграє велике значення в житті молоді. В сфері дозвілля створюються, зберігаються та передаються з покоління в покоління зразки культурних традицій через різноманітні форми навчання, просвіти, виховання, підключення індивідів, соціальних груп до культурно-дозвіллевої діяльності. В процесі цієї діяльності відбувається розвиток та саморозвиток особистості. Крім того, відбувається соціалізація особистості, в процесі якої індивід збагачується новим соціальним досвідом. І тому необхідно, щоб обрані для його проведення заняття були до душі людині, розвивали та удосконалювали її як фізично, так і духовно. Щоб досягти цього, потрібно не допускати заповнення дозвілля випадковими заняттями, які мало дадуть і розуму, і серцю.

Важливо, щоб дозвілля не тільки розважало, а й сприяло вихованню юнаків та дівчат, у їх всебічному розвитку, допомагало формувати в них науковий світогляд, політичну культуру, естетичні погляди та смаки, виробляло вміння відстоювати та берегти свої ідеали та духовні цінності, і, що дуже важливо, протистояти негативним впливам. Завдяки заняттям на дозвіллі молоді людина може краще зрозуміти власне життя, свої професійні якості, творчі здібності.

До дозвілля перш за все потрібно підходити як до засобу виховання та самовиховання людини, формування всебічно, гармонійно розвинутої особистості. При виборі і організації тих чи

інших занять, форм дозвілля необхідно враховувати їх ідейно-виховне значення, чітко уявляти, які якості особистості вони допомагають сформувати та закріпити в людині. Завдання людини всебічно розвивати свої здібності має особливий характер. Справа в тому, що формування та розвиток здібностей може бути реалізованим лише на основі задоволення потреб. Останні в даному взаємозв'язку виступають рушійною силою здібностей. В зв'язку з цим вказане завдання передбачає всебічний розвиток здібностей людини і таке ж всебічне задоволення її потреб. Зрозуміло, що вирішення цього завдання неможливе без сфери дозвілля, де знаходить задоволення цілий комплекс потреб, у тому числі й потреб особистості в розвитку, самовдосконаленні. Воно проявляється як її свідоме бажання навмисне впливати на себе певними заняттями, вправами з метою самовдосконалення, розвитку.

Таким чином, активне, змістовне дозвілля потребує певних потреб та здібностей людей. Акцент на творчі види заняття на дозвіллі, на забезпечення прямої участі в них кожної молоді людини – ось шлях формування у юнаків і дівчат особистісних якостей, які сприяють змістовному та активному проведенню дозвілля.

Друга вимога до організації дозвілля молоді полягає в тому, що воно, безперечно, повинно бути різноманітним, цікавим, носити розважальний характер. Єдиний спосіб забезпечити саме таке дозвілля – це надати можливість кожному активно проявити себе, свою ініціативу в різних видах відпочинку.

Диференціація дозвілля за інтересами повинна доповнюватися його поділом з урахуванням різних груп молодих людей. У віковому, професійному, територіальному відношенні молодь, як особлива соціальна група, дуже неоднорідна: сільська, міська, молодь, яка навчається і та, яка зайнята в різних сферах народного господарства, сімейна та несімейна тощо. Крім того, молода людина в 17 років суттєво відрізняється від 27-річної молоді людини. Звичайно, всі ці підгрупи молоді відрізняються одна від одної потребами, рівнем культурної і професійної підготовленості, бюджетом вільного часу та відношенням до нього.

Значна частина вчених звертає особливу увагу на те, що характер дозвілля залежить від вікових особливостей та індивідуальних якостей людини, її здібностей, потреб, тому дозвілля потрібно розглядати в зв'язку із законами такої науки, як психологія. Так, психологи, займаючись проблемою дозвілля, визначають вільний час як можливість самореалізації, самопомоги, самоствердження і саморозвитку. У зв'язку з цим вказується, що дозвілля робить більш осмисленим життя людей різного віку. При цьому психологи не обмежують дозвіллеву діяльність тільки інтелектуальними заняттями. Навіть для людей з обмеженими можли-

востями, на їх думку, дозвілля може бути засобом фізичного розвитку. Дозвілля – це час, який залишається після того, як всі справи, необхідні для нормального існування і життєзабезпечення, виконані. Дозвілля означає, що людина може робити все, що хоче, якщо вона не пов'язана якими-небудь обов'язками. Таким чином, дозвілля – це стан людини, відношення її до того, що відбувається, настрої душі, коли є час і хочеться щось зробити.

Дозвілля – це те, чим кожний займається за своїм бажанням. Разом з тим потрібно вчити людей проводити своє дозвілля, а не просто марнувати вільний час: вчити грати на музичних інструментах, насолоджуватися природою, читати, думати. Дозвілля – це спосіб життя, а це означає залучення людини в цікаву і корисну для неї діяльність, позитивно спрямовану.

Дозвіллева діяльність виконується заради самої людини, а не заради якої-небудь спеціально заданої мети; особистість виявляє бажання займатися цією діяльністю. Йдеться не тільки про вільний час в звичайному розумінні. Це повинна бути така його частина, коли у людини є не тільки прагнення відновити сили, відпочити, але й бажання та енергія, щоб з ентузіазмом прагнути щось зробити, звичайно, відповідно до потреб та інтересів, або ж бути залученим в цю діяльність фахівцем. До таких фахівців належать психологи, соціальні педагоги, соціальні працівники.

Одним із видів дозвілля є фізкультура і спорт, які забезпечують не тільки здоров'я, нормальний фізичний розвиток, але й вміння володіти собою, своїм тілом. Зручними формами залучення молодих людей до занять фізкультурою та спортом є спортивні клуби, секції. В них молодь може не тільки потренуватися, але і поспілкуватися з іншими, відпочити.

Оволодіння спеціальними психічними вправами створює передумови психічного саморегулювання, скорочує час відновлення духовного самопочуття. Це дуже важливо в умовах інтенсифікації життєдіяльності людини під дією науково-технічного прогресу, коли вона змушена шукати шляхи найбільш оптимальної організації свого життя. Психічні навантаження постійно зростають, кожному важливо не перевтомлюватися, а якщо таке стається, необхідно вміти швидко їх знімати і розслаблятися. На думку спеціалістів, сьогодні потрібно вести розмову про формування навичок психотренування більшості населення. Особливо потребують ці навички молоді люди, які не навчилися регулювати свою активність та розраховувати можливості свого організму і часто потрапляють в стресові ситуації. В таких випадках психотренування є незамінними, з їх допомогою можна досягти відчуття спокою, впевненості в собі. Вони дають змогу людині зняти емоційне напруження та фізичне навантаження, відчути

себе готовою до активної діяльності. В зв'язку з цим особливо важливою нам видається наявність психолога у закладах освіти, який може надати молодим людям посильну допомогу шляхом організації психотренінгів.

Дозвілля молодих людей завжди характеризувалося вагомою часткою розваг, які представляють собою полегшений спосіб реалізації вільного часу, який передбачає головним чином розслаблюючий емоційний відпочинок, розвантаження від праці. Багато форм дозвілля є розважальними, але перш за все – це гра.

Кожна гра – багатофункціональна. В життя молоді людини вона здатна внести значний інтерес: навчити творчо мислити, швидко приймати рішення, активно діяти, розвинути особливі уміння та навички гощо. Гра – це змагання, спілкування, форма групового життя. її позитивною стороною є те, що кожному учаснику необхідно проявити особистісні якості: волю, ризик, наполегливість, кмітливість тощо. Крім того, гра дає змогу людині розвинути навички колективної роботи, вміння приймати рішення не одноособово, а разом з іншими членами групи, здатність до співпраці.

Сьогодні особливо приваблюють молодих людей такі види ігор, які пов'язані з використанням ігрових апаратів та персональних комп'ютерів. В епоху науково-технічного прогресу, такий спосіб проведення дозвілля стає все більш популярним серед сучасної молоді. Водночас, слід звернути увагу на небезпеку надмірного захоплення молоді комп'ютерами, виникнення залежності від комп'ютерних ігор.

Виховна робота в сфері дозвілля орієнтована на конкретні проблеми, характерні для певних соціальних груп; вона має спеціалізований і в той же час широкомасштабний характер. Участь у різних видах дозвіллевої діяльності допомагає молодим людям різних соціальних груп реалізувати свій потенціал, повірити у власні сили, вийти з кризової ситуації, сприяє запобіганню девіантних проявів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, організація продуктивного дозвілля неповнолітніх і молоді є важливою складовою профілактичної роботи і, безперечно, заслуговує на увагу науковців і практиків. Проте практика переконує, що сьогодні необхідні нові типи закладів культури та відпочинку для організації дозвілля молоді, які здатні ефективно задовольняти різноманітні інтереси та потреби молоді, підвищувати рівень її загальної культури, які дадуть можливість виявити молоді таланти, будуть сприяти розкриттю нових обдарувань, відволікати від шкідливих звичок, допоможуть запобігти вчиненню правопорушень і злочинів. Ці питання, на нашу думку, потребують подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аристотель. Никоманова этика // Аристотель. Сочинения. – М.: Наука, 1983. – 200 с.
2. Bottoms A. Intensive Community Supervision for Young Offenders / A. Bottoms. –Cambridge: University of Cambridge, 1995. – 112 p.
3. Dumazerdier J. Ver une civilisation du loisir / J. Dumazerdier. – Paris: Pergamon, 1962. – 325 p.
4. Оржеховська В.М., Пилипенко О.І. Превентивна педагогіка / В.М. Оржеховська, О.І. Пилипенко. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2007. – 284 с.
5. Progress through Partnership. – London: National Association for Care and Re-Settlement of Offenders, 1990.–102 p.
6. Riesman D. Social Psychological Perspectives on Leisure and Recreation / D.Riesman. –Springfield: University Press, 1980. – 350 p.
7. Ross A. Behaviour Therapy /A. Ross. – Chichester: Wiley, 1992. – 192 p.
8. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М.В. Шакурова. – М.: «Академия», 2002. – 272 с.